

Ajali is een Rwandees-Belgische tiener die op het punt staat haar school af te ronden in Gent. Als kind van vluchtelingen probeert ze de complexiteit van de maatschappij te begrijpen en haar plek daarin te vinden.

Haar oudere broer Benjamin lijkt wel te weten hoe hij zich moet voortbewegen in het land dat zijn moederland koloniseerde. Maar als hij plotseling zijn kamer in het ouderlijk huis niet meer kan verlaten, wordt Ajali geconfronteerd met hoe onbehandelde pijn eruitziet. Ook haar eigen pijn.

Dit is een verhaal over de diepe band tussen broer en zus, de zoektocht naar verbondenheid met een onbekend land, en de liefde in een gezin dat worstelt met het verleden en de stilte.

Een zoektocht naar troost in een wereld die soms te veel en soms te weinig lijkt.

Sabrina Ingabire (1995) is een Rwandees-Belgische journaliste, schrijfster en de hoofdredacteur van *Lilith Magazine*. Hiervoor werkte ze als redacteur en verslaggever bij *NRC* en als columniste bij *Dipsaus Podcast*, *De Morgen* en *MO* Magazine*.

‘Een prachtige coming-of-ageroman die het literaire landschap verrijkt.’

— **Nicole Terborg**

‘Ik heb ontzettend genoten van haar verfrissende schrijfstijl: mooi, rauw en eerlijk. Het boek praat, het boek is uniek, het boek is voor ons.’ — **Naomie Pieter**

‘De brute eerlijkheid is pijnlijk.

Het is een spiegel die troost biedt.’ — **Charl Landvreugd**

‘Dit is meer dan een coming of age. Het is de ontwikkeling van een zelf.’

— **Romana Vrede**

Lotgenoten

Uitgeverij Plum DIPS AUS

Roman

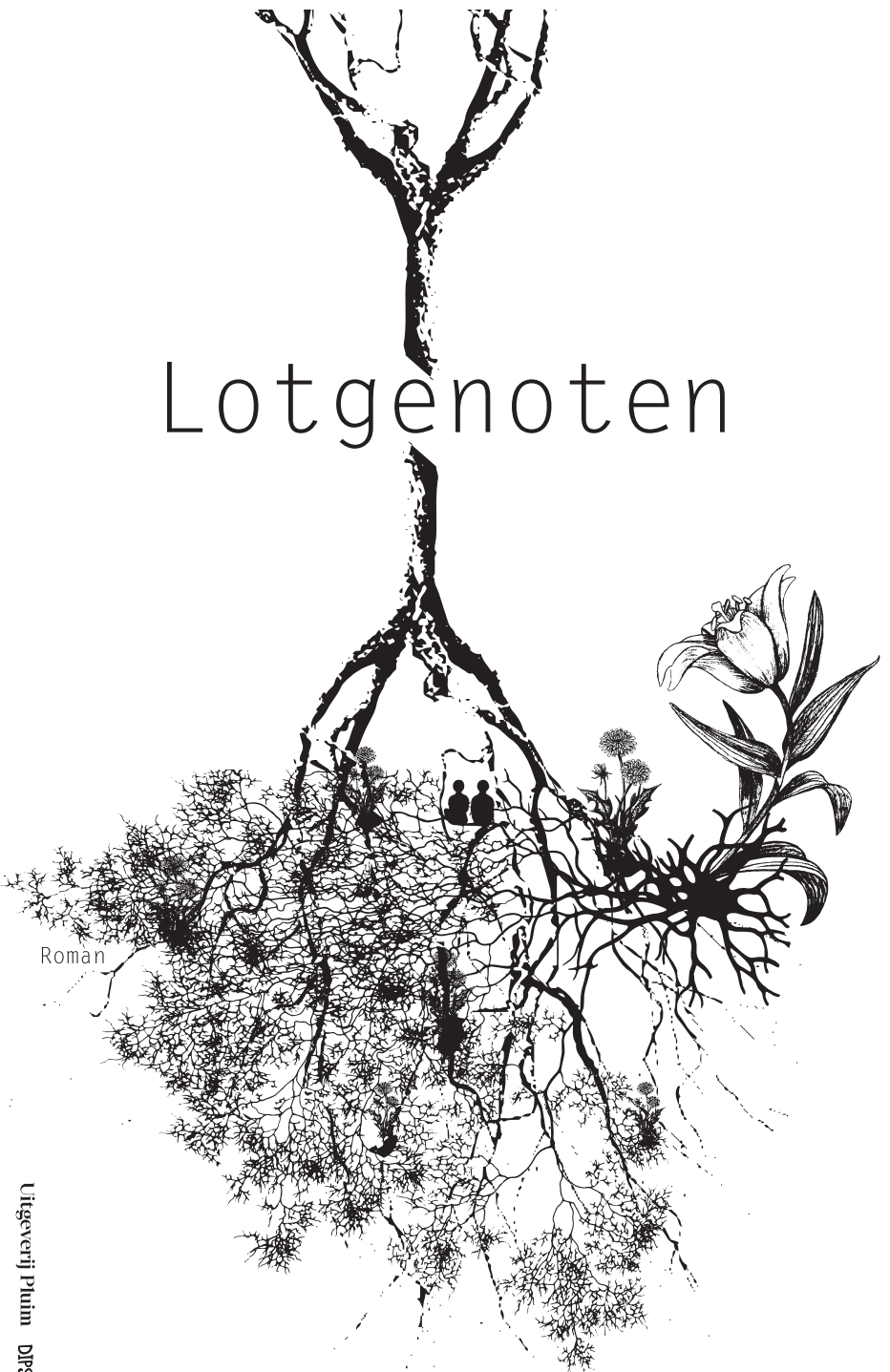
Sabrina Ingabire

Lotgenoten

Sabrina Ingabire

Lotgenoten

Lotgenoten

Roman

Uitgeverij Pluim DIPS&S

Sabrine Ingabire

Eerste druk, januari 2024

© Sabine Ingabire

Omslagontwerp Lydienne Albertoe
Typografie binnenwerk Perfect Service
Auteursfoto Bete van Meeuwen
Productiebegeleiding Tim Beijer
Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 933 3901 9

NUR 301

www.uitgeverijpluim.nl

www.dipsaus.org

*Pour ma grand-mère et ma tante,
en de dochters (van de dochters) van het continent*

‘Everything about her spoke of alternatives and possibilities that if considered too deeply would wreak havoc with the neat plan I had laid out for my life.’

– *Nervous Conditions*, Tsitsi Dangarembga (1988)

#0.

2024

30.

Bij Zwarte meisjes voel ik mij ongemakkelijk.

Als ik als tiener eerlijk met mezelf had kunnen zijn, dan was dat de kern geweest van mijn wezen: dat ik me bij zij die het meest op me leken het ongemakkelijkst voelde.

Ik wist destijds niet zo goed hoe het kwam, en ik had het niet kunnen uitleggen, en niemand kon het mij toen uitleggen, want het was moeilijk om zo'n vraag aan iemand te stellen. 'Kan je me uitleggen waarom ik me bij Zwarte meisjes ongemakkelijk voel?' Ik had evengoed kunnen vragen mij het leven uit te leggen.

Aan wie, bovendien?

Aan mijn Zwarte familie, die zonder blijk van aarzeling altijd heeft geweten hoe Afrikaans te zijn? Of mijn witte vrienden, die niet leken te beseffen dat onze huidskleuren ons inherent anders maakten? Het had toen als verraad gevoeld, ook, om aan witte mensen te vertellen dat ik mij ongemakkelijk voelde bij andere

Zwarte meisjes. Zoals hen uitnodigen in ons huis, waar ze eigenlijk niet hoorden te zijn, en hun een stok geven waarmee ze die Zwarte meisjes zouden kunnen slaan. Een stok waarmee ze mij zouden kunnen slaan. Of misschien slechts lichtjes aanraken, als ze grapjes wilden maken over Zwarte mensen, of ‘negers’, zoals ze hen noemen, en zoals ze mij leerden ons te noemen. En stel dat ik het toch zou hebben durven toegeven, dan had iemand me kunnen vragen of ik me bij witte meisjes ook ongemakkelijk voelde, en ik had dan moeten antwoorden dat dat niet zo was. Wat als die persoon me had gevraagd waarom? Wat had ik dan moeten zeggen? En wat als die me had gevraagd hoe het met Zwarte jongens zat?

Had ik toen kunnen – durven – willen uitleggen dat ik me in ruimtes met Zwarte jongens en mannen gemakkelijker voortbewoog dan in groepen met Zwarte meisjes en vrouwen? Dat ik warmte en geruststelling vond in de oppervlakkigheid van de gesprekken die ik kon voeren met mannen, en angst en nervositeit in de penetrerende blikken en woorden van vrouwen? En dat dat overigens alleen gold voor Zwarte mensen, omdat witte mensen mij *nóóit* ongemakkelijk deden voelen? Of beter gezegd: niet ongemakkelijk maakten op een manier waarop ik me bewust was dat ik me ongemakkelijk voelde?

Geloof alsjeblieft niet dat, omdat ik het hier nu zo helder kan vertellen, ik het ook zo helder voel of begrijp. Of dat ik het altijd zo helder heb kunnen vertellen. Zelfs nu ik ouder ben, kan ik de complexiteiten van

mijn tienergevoelens niet altijd plaatsen. Ik meen het als ik zeg dat ik het niet kan en kon uitleggen. Of wil en wilde uitleggen. Mijn ongemak draag ik na al die jaren nog steeds met schaamte, ik zou het zelfs niet anoniem durven opbiechten. Want dan zou ik evengoed meteen kunnen toegeven dat ik heel mijn jeugd, en een groot deel van mijn volwassen leven, heb gedaan alsof. Dat ik niet wist hoe een Zwart meisje te zijn. En pas onlangs leerde hoe een Zwarte vrouw te zijn. Dat het probleem waarschijnlijk niet lag bij het ‘meisje-zijn’. En dat mijn ongemak voortvloeide uit een angst door hen betrappt te worden.

Misschien moeten we daar beginnen, bij hoe ik niet wist hoe Zwart te zijn. Tijdens de enkele momenten waarop ik mij als kind en jongvolwassene in ruimtes begaf met een meerderheid aan Zwarte jongeren, had ik het gevoel dat ze een reeks lessen hadden gekregen die ik gemist had. We waren samen begonnen op de School van Zwart Zijn – we hadden tegelijk leren stappen, en praten, en schrijven, en tellen, en dat lukte allemaal prima. Maar op een dag kwam er algebra, en een x , en een y , en een as , en goniometrie, en een sinus, en een cosinus, en een tangens, en later kwamen de complexe getallen, en ik kon niet volgen terwijl al mijn huidskleurgenoten gewoon mee waren. Het was niet dat ik het niet had geprobeerd, ik had zo hard mijn best gedaan, maar toen ik eindelijk had begrepen hoe wiskundige vergelijkingen op te lossen, waren zij al bezig met integralen.

Ik haalde ze maar niet in.

#1.

Onze moeders' tranen

winter 2010

17.

*All of the pain, so much pride,
running through my veins*

Het jaar waarin mijn beste vriend stierf, zag ik mijn moeder voor het eerst huilen. Deze twee dingen hadden niets met elkaar te maken, maar ze troffen me op dezelfde manier: als een golf van overweldigend verdriet waar ik niet mee kon omgaan. Wat ik op dat moment voelde was eigenlijk zo buitenaards, dat ik het destijds niet eens kon bestempelen als 'verdriet'. Hoewel hierover nooit wordt gesproken, weet je, als kind in een Rwandees huishouden, dat de harten van onze moeders worden bewoond door de pijn van een gebroken land. Iemand die iedere dag met zo'n onmeetbare pijn wakker wordt – een pijn die ruimtes kan vullen zonder ooit uitgesproken te moeten worden –, en toch de kracht vindt niet alleen te functioneren, maar ook voor anderen te zorgen met een zachtheid die we nooit van onze vaders mochten verwachten; zo iemand lacht dagelijks

zelfs de zwaarste tegenslagen weg. Er is daarom iets in de tranen van Rwandese moeders dat zich in je hersenen nestelt, iets dat jou vertelt dat het leven breekbaarder is dan je het je ooit had kunnen inbeelden, dat er een vorm van wanhoop bestaat die je nooit zal kunnen vatten. Ze veranderen je wereld voorgoed.

Benjamin, de reden voor mijn moeders tranen, kwam bij ons aan op kerstavond, zoals het de gewoonte was sinds wij twaalf jaar eerder verhuisd waren en hij in Brussel bij *mamie* Claire en *tantine* Natacha besloot te blijven. Om op dezelfde school te kunnen blijven en vervolgens in dezelfde stad te kunnen verder studeren, zei mijn oudere broer, maar ik begreep jaren later dat hij niet weer een thuis wilde verliezen. Hij had een kleine koffer met zich en bracht een dure fles rode wijn mee. Niet omdat hij iets móést brengen – hij kwam uiteindelijk thuis, hoewel het een thuis was waar hij nooit had gewoond –, maar omdat hij dat wilde. Iets met ‘ego’ en ‘mannelijkheid’ en ‘zich voordoen als een grote persoon’, terwijl hij eigenlijk een kind was dat zijn ouders ging bezoeken, voor wie gezorgd zou worden zodra hij de fles zou afgeven die hij in alle haast in de Carrefour op de hoek van zijn straat had gekocht, zich uitsluitend basierend op de prijs om de kwaliteit ervan te bepalen.

Ik herinner me de eigenlijke kerstavond niet, al hoef ik me die niet te herinneren om te weten dat het eten lekker en in overvloed was, dat er veel gedronken werd, en dat mensen erg laat – veel te laat voor de rustige Gentse straat waarin we woonden – naar huis gingen. Ik hoef

me die specifieke avond niet te herinneren om te weten dat er tot in de late uurtjes gedanst en uitbundig gefeest werd. Dat, op een bepaald moment, toen het feestje al uren gaande was en nog ver van gedaan was, een van mijn tantes haar baby zocht in de kamer waar alle slapende kinderen één groot bed deelden, en per ongeluk binnenwandelde in de kamer waar alle jassen één klein bed deelden. Of dat er hard gelachen werd, dat er dronken geruzied werd, dat de enkele mensen die rookten zich verstoppten voor de afkeurende ogen van bijna alle Rwandese genodigden. In onze familie gold dat, als je tegen beter weten in besloot te roken, dit je goed recht was, zolang je genoeg waardigheid had om het stiekem en met gepaste schaamte te doen. Ik zie de rennende kindjes die het tot de vroege uurtjes volhielden, de tantes die potjes vol restjes mee naar huis namen, de ooms die voldaan in slaap vielen op hun stoelen.

Met minder genegenheid zie ik diezelfde ooms voor me: hoe ze bijna de hele avond op diezelfde stoelen met diezelfde voldoening hebben gezeten, hoe ze alleen waren rechtgestaan om te speechen en te dansen en naar huis te gaan, terwijl de vrouwen ijverden om het eten klaar te maken en te serveren, om af te ruimen en af te wassen, om glazen die nog niet leeg waren bij te vullen, en zich, inderdaad, reeds bekommerden om het eten van de volgende dag, waarvoor ze potjes met restjes vulden.

Op welke leeftijd er voor het eerst tegen mij werd gezegd dat ik moest 'helpen' met het bedienen van de gasten, terwijl hetzelfde nooit gevraagd werd van mijn oudere broer, ben ik vergeten. Ik weet wel dat ik toen

wilde vragen waarom, maar me inhield omdat beslissingen van de ouderen niet zomaar in vraag gesteld mogen worden. En zeker niet wanneer er gasten zijn. Dus ik stond recht, net als mijn moeder en nichten en tantes en al wie als vrouw gepercipieerd werd, en ik vroeg, beleefd, aan mijn vader en ooms en oudere neven en al wie als volwassen man gepercipieerd werd, wat ze wilden eten, en drinken, en of ze nog iets nodig hadden; en dit de hele avond lang, omdat het op die dag duidelijk was geworden dat deze bedienende positie hoorde bij al wie een vagina had en geen ‘oudere’ was. Want blijkbaar, zo werd mij toen ook duidelijk terwijl ik in stilte observeerde wie diende en wie bediend werd, was er een leeftijd waarop je als vrouw plots wél respect verdiende, een leeftijd waarop je zelf bediend kon worden. Wat die leeftijd is, weet ik nog steeds niet precies, al denk ik inmiddels te hebben begrepen dat er zelfs van vrouwen niet verwacht wordt dat ze mensen bedienen die jonger zijn dan zij. Behalve hun eigen kinderen dan, want ook dat is hun – onze? – taak.

Toen ik als prepuber volwassenen moest bedienen, hielp mijn oudere broer soms. Dat moet ik erbij zeggen, als ik eerlijk wil zijn en de feiten volledig wil weergeven. Maar dat was incidenteel. Hij hielp wanneer hij daar zin in had. Hij hielp wanneer hij de pech had om in de woonkamer te zijn op het moment waarop mamie Angélique, mijn vaders moeder, iets nodig had en zij, zich niets aantrekkend van deze absurde genderrollen, aan de dichtstbijzijnde jongere vroeg haar een glas bier in te schenken. Hij hielp ook, soms, wanneer Natacha, mijn jongste tante aan moederskant die slechts enkele

le jaren ouder was dan hij en zich daarom eerder gedroeg als zijn oudere zus, verontwaardigd zijn gedrag aanklaagde bij haar moeder en zussen. Hij zou dan even helpen met serveren, of afruimen, of afwassen – met de nadruk op ‘of’ – en zou daarna verdergaan met het zorgeloze bestaan dat vanzelfsprekend leek te zijn voor een zoon die het geluk had met een penis geboren te zijn. Natacha zou triomfantelijk aanschouwen hoe hij, door haar aanklacht, iets moest doen, maar voor mij voelde het nooit als een triomf. Het voelde hol: hij wist, en we wisten allemaal, dat hij op volgende feestjes nog steeds niet geacht zou worden te helpen, en dat hij, zodra hij volwassen genoeg was om een eigen gezin te hebben, een van de ooms zou worden die de hele avond comfortabel op zijn stoel mocht blijven, die daarna zou rechtstaan om te speechen over hoe trots en dankbaar hij was voor deze mooie avond en deze mooie familie en dit mooie gezin waarvan hij het hoofd was, terwijl hij daar in feite heel weinig aan had bijgedragen. Maar wanneer hij een van mijn ooms zou worden, zou dat ten minste eerlijker aanvoelen dan toen we deden alsof hij de last met ons aan het dragen was.

Toen, en met ‘toen’ bedoel ik in de jaren waarin hij nog steeds pretendeerde een van ons te zijn, toen, in de jaren voor mijn vijftiende verjaardag, toen hield ik klaarblijkelijk niet van Benjamin. Of, ja, ik hield van hem zoals je van je broer moet houden, maar ik hield niet van hem zoals je van je broer kunt houden. En, hoewel ik wel van mijn ooms en oudere neven hield zoals je van je ooms en neven kunt houden, brokkelde deze liefde steeds meer af met ieder feestje waarin duidelijk

werd dat ik hen een vorm van respect verschuldigd was die zij mij nooit verschuldigd zouden zijn. Een vorm van respect die niet afhankelijk was van wie ze waren, hoe ze zich gedroegen of wat ze in hun leven hadden bereikt; nee, een vorm van respect die slechts afhing van hun leeftijd en gender en positie in de familiale hiërarchie. Dus ik kon met hen praten, en grappen, en lachen, zoals je dat alleen kan met mensen van wie je diep houdt dankzij de oppervlakkigheid van jullie interacties. En ik kon oprecht blij zijn dat ze bestonden, omdat ik, ook als kind, wist dat leven voor Rwandese mensen überhaupt geen vanzelfsprekendheid was – maar tegelijkertijd groeide ieder jaar de afstand tussen mij en de belangrijkste mannen in mijn leven.

Even terug naar die specifieke kerstavond die ik me niet kan herinneren. Zelfs zonder concrete herinneringen weet ik dat er een tiental mensen op kerstdag in ons huis wakker werden. Wie weet ik natuurlijk niet meer: het hing voornamelijk af van wie op die avond te moe of te dronken was om naar huis te rijden. De meeste mensen die bleven slapen wisten het vaak zelf niet op voorhand. Ons huis telde vier slaapkamers, elk bemeubeld door een tweepersoonsbed – behalve de mijne. Mijn ouders sliepen vanzelfsprekend in hun eigen bed, waardoor er slechts drie slaapkamers overbleven voor de gasten. Als kind van de gastvrouw en gastheer stond het vast dat mijn kamer niet meer de mijne was zodra de eerste gast over de drempel was. Tijdens het feest zou het de babykamer, de jassenkamer, of de hangplek voor de kinderen en jongeren worden, en na het feest een

gastenkamer. En, hoewel Ben, als oudste kind, en als zoon, en als enig gewild kind, doorgaans over meer privileges beschikte dan ik, gold dit ook voor hem.

De gasten die bleven slapen werden dus als volgt verdeeld: de oudste mensen en de ouders met jonge kinderen kregen een kamer toebedeeld, de jongste mensen moesten het doen met eenpersoonsmatrassen op de grond van de woonkamer. En als de matrassen allemaal bezet waren, moesten de jongste kinderen die oud genoeg waren om niet met hun ouders te moeten slapen op de bank slapen of een matras delen. Of, in het geval dat er onverwachts te veel mensen overnachtten, zou men op het laatste moment een opblaasbaar matras tevoorschijn toveren, dat de kinderen alsnog zouden moeten delen. Afhankelijk van wie op een familiefeest aanwezig was en wie er daarna besloot te blijven slapen, kon je als dertiger dus op sommige feestjes een bed krijgen, en op andere, omringd door beschonken tieners, in de woonkamer in slaap vallen. De laatste uurtjes van een familiefeest waren daarom altijd een groot puzzelspel om ervoor te zorgen dat iedereen een comfortabele slaapplek had – want ook het comfort van onze jonge gasten was een prioriteit. Mijn familie was gebouwd op een onzichtbaar, ongeschreven, doch uiterst belangrijk hiërarchisch systeem waarvan iedereen de regels kende, ook al waren we zorgvuldig genoeg om ze nooit luidop uit te spreken. Als je ze uitsprak, kon je ze namelijk bevragen.

Ik zie, zonder te zien, hoe ieder ontwakend familielid de volgende ochtend automatisch in de eetkamer bij-

eenkwam; op de plek waar de stemmen, en het eten, en de drank te vinden waren. De hele dag werden er restjes gegeten en werkten de overgebleven gasten ijverig hun huidige kater weg door de volgende voor te bereiden. Deze dag, de dag nadat we uitbundig gefeest hadden met tientallen gasten die ondanks het feit dat we geen bloedband deelden familie waren; de dag waarop we overbleven met een kleinere kern familieleden, en we zonder de druk van hosten konden genieten van elkaars aanwezigheid; de dag waarop iedereen op een ander moment ontwaakte, douchte en at, waardoor je in de eetkamer mensen in pyjama kon treffen die om twee uur 's middags wakker waren geworden en diep in gesprek waren met mensen die al hun derde maaltijd en vijfde bier aan het nuttigen waren: deze dag was mijn lievelingsdag. Maar alle kerstavonden en alle kerstdagen waren in essentie hetzelfde – momenten waarop de band met mijn grote familie versterkt werd zonder dat er hiervoor iets memorabels moest gebeuren.

Op 25 december 2010, net als alle andere jaren, vertrokken de genodigden allemaal in de loop van de dag, sommigen naar een volgend feestje, anderen naar hun bed, tot ik met mijn broer, mijn mama en mijn vader alleen overbleef. Ieder jaar opnieuw werd ik verrast door de nervositeit die ik voelde opkomen wanneer ik mijn familieleden een voor een zag vertrekken en beseftte dat we alleen zouden overblijven – dat we elkaar zouden moeten entertainen, dat we zouden moeten praten, dat wij plots met z'n vieren een familie moesten naspelen. Mijn ouders en ik dineerden toen al lang niet meer samen, behalve als er bezoek was, en praten deden

we alleen over oppervlakkige onderwerpen. Hoe was het werk, heb je huiswerk, werk je dit weekend? Leefde Victor Newman nog altijd (ja), had je de nieuwe *Grey's Anatomy* al gezien (ook ja), wist je dat *tonton* David alweer in de gevangenis was beland (nee)?

Waar praat je over met mensen die je iedere dag ziet en tegen wie je niets te zeggen hebt? En wat zeg je tegen de oudere broer die met zijn aanwezigheid alles tegelijk lichter en zwaarder maakt? Ik wist het niet. Dat maakte me nerveus.

Maar op die dag, net als alle andere jaren, warmden we de restjes van de restjes op, haalden we vier stukjes taart boven die we op voorhand hadden verstopt voor de huppige handen van onze genodigden, openden we een fles champagne die eveneens verstopt was geweest, en brachten we de rest van de avond in alle rust samen door. Er bleek geen reden te zijn voor nervositeit. De rust was gewaarborgd door de algehele vermoeidheid die in het huis hing, door de kater van het feest, de vele mensen en de vele drankjes, door de verhalen die we elkaar konden navertellen over de ontwikkelingen in de dramatische levens van diegenen die we liefhadden. Nee, geen reden voor nervositeit.

Na het eten wisselden we cadeautjes uit, ik kocht steeds iets kleins voor mijn broer en iets nog kleiner voor mijn ouders, mijn broer kocht, naarmate hij ouder werd, steeds duurdere cadeautjes voor mij, mijn mama en mijn vader, en mijn ouders gaven ons – maar niet elkaar – één cadeau elk, niet goedkoop, maar ook niet te duur. Een telefoon, bijvoorbeeld, maar geen computer. Het was niet zoals in de films, waarin witte kindjes elk

v el en grote cadeaus kregen en werd gedaan alsof een dikke witte man met een witte baard die rendieren exploiteerde de geschenken had gekocht. Nee, in ons huis werd er nooit in Sinterklaas of in de Kerstman geloofd: het was belangrijk dat we wisten dat onze ouders hard voor die geschenken hadden gewerkt. Het was belangrijk dat we dankbaar waren, en bleven, voor alles wat ze ons hadden gegeven, gaven, en zouden geven. En dat ging natuurlijk niet als zij hun harde werk niet zouden claimen opdat wij konden geloven in wat zij een kapitalistische illusie noemden – woorden die ik als zesjarig kind niet begreep, en pas toen ik veel ouder werd begon te vatten. Maar op die momenten, toen ik jonger was, en slechts een cadeautje kreeg, en niet eens een groot cadeau zoals mijn vrienden, of vele grote cadeaus zoals mijn rijke vrienden, toen probeerde ik dankbaar te zijn voor alles wat mijn ouders hadden weten op te bouwen voor zichzelf en voor ons, maar dat lukte me niet altijd, en nooit helemaal. Ik wilde meer, maar wilde niet meer willen, en die contradictorische gevoelens in mijn borstkas maakten mij rusteloos. Natuurlijk zei ik niets: ik wist beter. En: onze familie in Rwanda had het zo veel slechter dan ik, hoe durfde ik rusteloos te zijn?

Het was een gewone kerst. Behalve, dus, dat Benjamin daarna niet meer naar huis is gegaan. Het begon toen hij de 26ste besloot een week langer met ons door te brengen. Een beslissing die ik jaren eerder harder zou hebben betreurd, maar nu veel minder – nu hij me met iets wat op tederheid leek behandelde en soms zelfs van mij leek te houden. Hij zei dat hij afstand nodig had van

de drukte van Brussel, dat hij op bruggen wilde staan en boottripjes wilde maken, dat fietsen in de hoofdstad onmogelijk was en hij nood had aan fietstochten. Hij zei dit niet tegen mij, want praten deden we nog steeds niet echt, ondanks de nieuwe tederheid waarmee hij me dus behandelde, maar ik hoorde hem dit aan mama vertellen. Ze keek naar hem, en ik keek naar hem, en ze zei '*faire du vélo?*', en ik dacht *faire du vélo?*, want fietsen is niet iets wat deze in Kigali geboren Brusselse jongeman ooit vrijwillig had gedaan, en niet iets wat wij, als gezin of met vrienden, ooit zouden doen.

Mijn broer haalde zijn schouders op en mama lachte, en dat was het einde van het gesprek. Want mijn mama lacht dagelijks zelfs de engste zorgen weg.

Benjamin geloofde dat hij in Gent bleef voor de rust, de bruggen, de boottripjes, en om te fietsen op een fiets die hij niet eens had; maar uiteindelijk bleef hij voor zijn kamer. Dat was het begin van het jaar waarin mijn broer ons huis bijna niet verliet, het begin van 2011.